

دست‌نما مهارت‌های پیشرفته

روشن‌مطالعه، روش‌های نوین، روش‌های نوین علمی
و فناوری اطلاعات در پژوهش

www.ketab.ir

درسنامه مهارت‌های پژوهشی
روش مطالعه، روش تحقیق، روش نگارش علمی
و فناوری اطلاعات در پژوهش
نویسنده: مهدی محقق‌فر
کار گروه

کارگروه علمی: مهدی حق، مجتبی زارعی، مجید طرعی،
ارزیابان: علی زینتی، جواد رفیعی، مهدی محقق فر، صالح مازنی
استاد ارشد ساز آموزشی: مجتبی زارعی
ویراستار: سید مهدی فاطمی نسب
حروف چینی: محمد عسگری کاشی
نمونه خوان: محمد حسین شبانی
مطبع: مهدی قانونی

ناشر: انتشارات مرکز مدیریت حوزه های علمیه
چاپ: اول / ۱۴۰۳
شمارگان: ۵۰۰ نسخه
رده بندی کنگره: ۱۰۰
رده نا: ۱۰۰

ردہ بندی دیویتی: ۱۹/۱۵۵/۱۸۰
شماره کتاب شنا: ۰۰۱/۴۲
شابک

شابکی: ۴-۱۱۴-۳۵۸-۶۲۲-۹۷۸
۹۶۸۰۷۵۸ : کتاب شناسی
۰۰/۴۲

ketab.ir

متمم (مرکز تدوین متون و منابع درسی) استادان و طلاب ارجمند می‌توانند درسی نقدهای
طریق پایگاه و پیشنهادهای خود را درباره متون درسی نقدی
شماره تماس مرکز تدوین متون و منابع درسی: www.Dtadvin.ir
شماره تماس انتشارات؛
وبگاه انتشارات؛
نشر حوزه درایت و اینستاگرام؛
dtadvin.ir

۰۲۵۲۹۱۰۹۷
۰۲۵۲۷۷۲۵۵۴۷
www.nashrehowzeh.ismc.ir
@Nashre_Howzeh

www.nashrehowze
@Nashre_Howzeh

مجلس شورای اسلامی ایران
کتابخانه مجلس

زندگی در دنیای امروز زندگی در مدرسه اراده است و سعادت و شقاوت هر انسانی به اراده همان انسان رقم می خورد. اگر بخواهید عزیز و سربلند باشید باید از سرمایه های عمر و استعداد های جوانی استفاده کنید. با اراده و تلاش خود به طرف علم و عمل و کسب دانش و بینش حرکت نمایید که زندگی زیر چتر علم و آگاهی آن قدر شیرین، و انس با کتاب و قلم و اندوخته ها آن قدر خاطره آفرین و پایدار است که همه تلخی ها و ناکامی های دیگر را از یاد می برد.

صحیفه امام
ج ۲۱، ص ۱۴۷ - ۱۴۸

مدیریت محترم در برابر مسائل و مشکلات فراوان و نیز حوادث پیش رو متوقع و نامتوقع خواهد یافت که شایسته است در این میان نخستین مهم خود را تشخیص اولویت ها و فوریت ها قرار دهد. برخی از این مسائل عبارت اند از: طبقه بندی مراحل تحصیلی طلاب در قم، تعیین رشته های اختصاصی و مواد درسی آن، تهیه کتب درسی مناسب و در صورت امکان تغییر در کتب درسی کنونی....

پیام به جامعه مدرسین
حوزه علمیه قم
۱۳۷۱/۲/۱۸

www.ketab.ir

عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ: «كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام يَقُولُ: يَا طَالِبَ الْعِلْمِ، إِنَّ الْعِلْمَ ذُو فَضَائِلَ كَثِيرَةٍ: قَرَأَتْهُ التَّوَّاضُعُ... وَحَفِظَتْهُ الْفَخْصُ...»^۱

حوزه‌های علمیه شیعه خاستگاه و پایگاه شیدائیتی است که مسیر طلب علم را برترین راه برای دست یافتن به فضائل و ارزش‌های بی‌شمار الهی و انسانی شناخته‌اند. پرتو افکندن روشنای علم بر انسان چنان هویتی به جان و تن او می‌بخشد که او را به جایگاه میراث‌داری انبیا و رسولان خداوند و راهبری مؤمنان فرهیخته می‌رساند. رسالت عظیم عالمان تربیت‌یافته در حوزه، دریافت، تبیین، ترویج و تبلیغ آموزه‌های انسان‌ساز و تربیت انسان‌های خدامحور است که این بایسته نیازمند برنامه‌ریزی دقیق، صحیح و جامع است.

از ارکان اصلی نظام آموزشی- تربیتی فعال و اثرگذار، مانند حوزه علمیه، پروراندن استعداد و توان پژوهش و آموختن مهارت‌های گوناگون پژوهشگری است. حفظ و بقا، تعمیق و تدقیق، همچنین توسعه و گسترش علم در گرو بهره‌مندی از روش‌ها، ابزارها و فناوری‌های جدید و افزایش مهارت پژوهشی است. ازاین‌رو همواره در آموزه‌های اسلامی و در سنت دیرین تعلیم و تربیت در حوزه‌های علمیه، تحقیق و پژوهش مورد تأکید و توجه فراوان بوده است. با توجه به پویایی حوزه‌های علمیه و به برکت جریان یافتن تحولات نوین در آن، اینک پژوهش نه تنها از برترین روش‌های یادگیری و یاددهی حوزویان است بلکه مبنای، روش‌ها، فنون و مهارت‌های آن به صورت درس مستقل آموزش داده می‌شود.

این اهمیت کم‌نظیر و اهتمام مؤدنی معاونت پژوهش حوزه‌های علمیه به ویژه معاون محترم و دانشمند آن، مرکز تدوین متون و منابع درسی را بر آن داشت که برای با رویکرد آموزش مهارت‌های پژوهشی را تألیف و تدوین کند که کتاب فعلی با عنوان درسی‌نامه مهارت‌های پژوهشی در سطح حوزه‌های علمیه، روش تحقیق، روش نگارش علمی و فناوری اطلاعات در پژوهش (برای درس مهارت‌های پژوهشی در مقطع سطح کارشناسی) مفید و کاربردی است.

سامان‌یابی این اثر مرهون پیگیری معاونت محترم پژوهش حوزه و معاون محترم پژوهش استان‌ها و واحدهای آموزشی، اساتید و مدرسان محترم است. جناب حجت الاسلام والمسلمین مهدی مهدی از با تجربه‌ترین اساتید و مدیران پژوهشی حوزه به ویژه در مقطع مقدمات و سطح حوزه هستند و حاصل دانش و تجربه خود را در این نوشتار بر قلم آورده‌اند. ما نیز مراتب سپاس و قدرشناسی خویش از ایشان را اعلام می‌داریم.

همچنین مرکز تدوین متون و منابع درسی حوزه‌های علمیه از تلاش‌های ارزیابان علمی و اعضای محترم کارگروه پژوهش حجج اسلام آقایان مهدی حقی، جواد رفیعی، محمد ساجدی، مجید طرقی، مجتبی زارعی، علی زینتی، مهدی محقق‌فرو و صالح مازنی که با نظارت علمی و پیشنهادهای عالمانه بر داشته‌های این اثر افزودند، قدردانی می‌کند. از آنجا که افزایش بهره‌های علمی و روشی منابع علمی جز با نگاه و نقد عالمانه و موشکافانه استادان ارزشمند به دست نمی‌آید، پیشاپیش از همه بزرگوارانی که ما را از نقدها و پیشنهادهای اصلاحی خویش بهره‌مند می‌سازند سپاس‌گزاری می‌کنیم. امیدواریم دیدگاه‌های اصلاحی و تکمیلی خود را از طریق پایگاه www.dtdadvin.ir با ما در میان گذارید.

مرکز تدوین متون و منابع درسی حوزه‌های علمیه

بهار ۱۴۰۳

فهرست مطالب

فصل اول: روش مطالعه برای پژوهش

- درس اول: مطالعه مؤثر چیست؟ ۱۵
- کلیات، روش ها و راهبردهای شناختی مطالعه ۱۵
- درس دوم: چگونه می توانم مطالعه مؤثر داشته باشم؟ ۳۳
- اصول برنامه ریزی، مدیریت مطالعه و الگوهای آن ۳۳

فصل دوم: روش تحقیق

- درس سوم: پژوهش چیست؟ ۴۷
- آشنایی با مفهوم پژوهش، ضرورت، روش ها، ویژگی ها، بایسته ها و مراحل آن ۴۷
- درس چهارم: چطور می توانم یک مسئله خوب برای تحقیق انتخاب کنم؟ ۵۷
- مسئله یابی و فنون آن ۵۷
- درس پنجم: چگونه می توانم یک طرح تحقیق خوب بنویسم؟ ۶۹
- مسئله شناسی و تدوین طرح تحقیق ۶۹
- درس ششم: چگونه پرونده علمی تشکیل دهیم؟ ۸۷
- تعیین منابع، مطالعه و جمع آوری اطلاعات، ثبت و طبقه بندی آنها ۸۷
- درس هفتم: از پرونده علمی تا حل مسئله تحقیق ۹۷
- تجزیه و تحلیل اطلاعات در پرونده علمی و حل مسئله ۹۷
- درس هشتم: چگونه نتایج تحقیق را گزارش کنم؟ ۱۱۱
- کلیات گزارش تحقیق ۱۱۱

فصل سوم: روش نگارش علمی

- درس نهم: مقاله علمی چیست؟ ۱۲۷
- آشنایی با مفهوم مقاله، اقسام و خصوصیات آن ۱۲۷

درس دهم: بند چیست؟ ۱۳۷

مفاهیم پایه در بندنویسی ۱۳۷

درس یازدهم: فنون بندنویسی ۱۴۷

قواعد عملی نگارش بند ۱۴۷

درس دوازدهم: مقاله کوتاه چیست؟ ۱۵۹

مفاهیم پایه در تدوین مقاله کوتاه ۱۵۹

درس سیزدهم: چگونه یک مقاله کوتاه بنویسم؟ ۱۷۱

فنون تدوین مقاله کوتاه ۱۷۱

آشنایی با انواع مقاله کوتاه ۱۷۱

درس چهاردهم: چگونه یک مقاله علمی بنویسم؟ ۱۸۳

تنظیم یک مقاله استاندارد ۱۸۳

فصل چهارم: اطلاعات در پژوهش

درس پانزدهم: منابع دیجیتال چیست؟ ۲۰۵

درس شانزدهم: چگونه می‌توانم از نرم‌افزارهای ابزاری در پژوهش کمک بگیرم؟ ۲۱۹

آشنایی با قابلیت‌های نرم‌افزارهای ابزاری پژوهش، به ویژه واژه‌پردازها، با تأکید بر
واژه‌پرداز Word ۲۱۹

فهرست منابع ۲۳۲

مقدمه مؤلف

حمد خدایی را که اول است بی آنکه اولی پیش از او باشد و آخر است بی آنکه آخری پس از او باشد.^۱

۱. آموزش مهارت‌های پژوهشی هم‌زمان با فراگیری دانش‌های آلی حوزه مانند ادبیات عرب و منطق و تلاش در به‌کارگیری آنها در پژوهش‌های درسی و تحقیقات تمرینی در دانش‌های متعارف حوزوی مانند فقه، اصول، تفسیر، عقائد و اخلاق، می‌تواند تجربه‌های شیرینی را برای طلاب جوان رقم زند. این تجربه ظرفیت‌های بالقوه‌ای را در وجود آنها فراهم می‌کند و دست‌آوردهای پژوهشی والایی را در آینده تحصیلی آنها برای حوزه‌های علمیه نوید می‌دهد. این همان ضرورتی است که منجر به تدوین چنین متنی برای سطح یک حوزه شده است.

۲. بدیهی است آموزش مهارت‌های پژوهشی در این سطح، اقتضائاتی دارد که عدم توجه به آنها می‌تواند خاطر طلاب جوان را مکدر کند و آنها را از پیگیری مسیر پژوهشی در آینده تحصیلی منصرف نماید. برخی از این اقتضائات عبارت‌اند از:

الف) مهارت‌های پژوهشی در این سطح باید به دور از دشواری‌های نظری ارائه شود و از ادبیاتی روان و قابل فهم بهره برد، اما دارای پشتوانه نظری معتبر قابل اعتماد باشد؛

ب) حتی المقدور از مباحث اختلافی، پیچیده و دامن‌گستر پرهیز شود؛

ج) مهارت‌های پژوهشی، کاربردی و عملی باشد و می‌تواند به راحتی از آنها در پژوهش‌های درسی و تحقیقات تمرینی در طول تحصیل خویش استفاده کند. آینده دانش پژوهشی خود بتواند با گسترش و تعمیق‌های مقتضی این مهارت‌ها، در فرآیند تحقیق مطلوب و تراز به طور کارآمد و موثر بهره گیرد؛

د) لازم است این مهارت‌ها با دانش‌های حوزوی و روشمندی‌های آن، سنت‌ها و تراث علمی متعارف در حوزه‌های علمیه سازگار باشد.

سعی شده است این اقتضائات در متن حاضر مدنظر باشد.

۳. مهارت‌های آغازین لازم برای تمهید پژوهشگری طلاب جوان در چهار زمینه روشی زیر قابل ترسیم است. برخی از این مهارت‌ها به صورت مستقیم و برخی نیز به طور غیر مستقیم به افزایش توان پژوهشی طلاب کمک می‌کند:

الف) روش مطالعه برای پژوهش؛

ب) روش تحقیق؛

ج) روش نگارش علمی؛

د) روش استفاده از فناوری اطلاعات در پژوهش.

۴. ابتدا قرار بود برای هر یک از چهار حوزه مذکور، متن آموزشی مستقل در ۱۶ درس تهیه شود اما به خاطر کمبود ساعت‌های آموزشی مقرر شد متن آموزشی جامع برای همه این چهار زمینه در ۱۶ درس تهیه شود. بنابراین ساختار فعلی کتاب در چهار فصل به تصویب رسید.

در این ساختار شش درس به روش تحقیق و روش نگارش علمی اختصاص یافت و برای «روش مطالعه» و «روش استفاده از فناوری» نیز دو درس در نظر گرفته شد که باعث فشردگی مطالب آموزشی و مهارتی شده است.

۵. برای مختصر کردن متن مقرر شد قسمت‌های کارورزی این کتاب به متن مستقلی با عنوان «کتاب کار» منتقل شود تا فرصتی برای تمرکز بیشتر بر فعالیت‌های کارگاهی و تقویت مهارت‌آموزی مباحث این کتاب باشد. حصول این امر مبارک نیازمند همراهی طلاب جوان مستعد و علاقه‌مند به پژوهش و مساعدت فاضلانه همکاران آموزشی و مدرسان گرامی است.

۶. برای استفاده بهتر از متن حاضر توصیه می‌شود فراگیران پس از یادگیری مطالب نظری و سنجش آن از طریق پاسخ به پرسش‌های پایانی، کارورزی‌های متناظر هر درس را در کتاب کار انجام دهید. برای رفع مشکل در انجام کارورزی‌ها از استاد کمک بگیرید. پس از اتمام کارورزی‌ها می‌توانید با صلاحدید استاد بخشی از جلسات درس را به گفتگو و تبادل نظر و اشتراک تجربیات در انجام این کارورزی‌ها اختصاص دهید. در صورت علاقه‌مندی می‌توانید کارورزی‌ها را توسعه دهید و به منابع برای مطالعه بیشتر در هر زمینه درسی، که در کتاب کار فهرست شده است، مراجعه کنید. خاطرنشان می‌کنم در دفترچه شخصی، خلاصه آموزه‌ها به صورت دسته‌بندی شده، مهم‌ترین تجربیات عملی و حتی اشتباهات و تدابیر رفع آنها را یادداشت کنید. این دفترچه در آینده‌ای نه چندان دور، بسیار قیمتی و راهگشاست.

۷. برای توفیق بیشتر همکاران آموزشی و استادان گرامی توصیه و پیشنهاد می‌شود با توجه به ماهیت (نظری عملی) این درس، ارائه مباحث هر درس و کارورزی‌های آن در مدت یک ساعت و نیم انجام شود. همچنین در ارزشیابی این درس و آزمون پایانی آن، ۵۰ درصد به کارهای عملی، ۲۵ درصد به سنجش مباحث نظری و ۲۵ درصد نیز به مشارکت‌های کلاسی فراگیران اختصاص دهید.

۸. با توجه به تناظر و تناسب آموزه‌های عملی این کتاب با پژوهش‌های درسی استفاده از فرصت‌های موظفی «پژوهش درسی» سطح یک برای ارتقاء تجربیات عملی و تسلط بر به‌کارگیری مهارت‌های پژوهشگری طلاب جوان بسیار مغتنم است. همچنین انجام پژوهش‌های درسی کارآمد و شیرین باعث افزایش نشاط

علم آموزی و گرایش های تحقیقی در طلاب و در نهایت به تعمیق آموزه های درسی منجر می شود. در متن حاضر با توجه به ضرورت هویت بخشی و تقویت شخصیت علمی طلاب، متن هایی با عنوان «آداب المستفید» از کتاب ارزشمند «منیة المرید» شهید ثانی رحمته الله انتخاب شده است. انتظار می رود استادان محترم با تقریر مناسب مفاد متون برگزیده و بیان مثال های عینی از سیره علمی بزرگان حوزه، باعث ارتقاء معنوی طلاب جوان در پیگیری مباحث علمی و تقویت روحیه وظیفه گرایی آنان در فعالیت پژوهشی شوند.

۹. لازم است از حسن ظن و اعتماد سروران گرامی در معاونت پژوهش حوزه های علمیه به ویژه معاون محترم حجت الاسلام و المسلمین ابوالقاسم مقیمی حاجی و همچنین متولیان محترم مرکز تدوین متون و منابع درسی حوزه های علمیه به ویژه حجت الاسلام و المسلمین فرهاد عباسی سپاسگزاری کنم. همچنین از زحمات ارزیابان محترم حجج اسلام علی زینتی و مجتبی زارعی، که با کمال تواضع همه این متن را با حوصله و دقت مرور و نکات نغزی را بیان کردند، تشکر می کنم. استدعا دارم مدرسان و محصلان گرامی انتقادات و پیشنهادات را به بنده تقدیم کنند. همچنین ملاحظات و مطالبی که نیاز است در حلقه های بعدی این متون آموزشی در سطوح بعدی تحصیلات حوزوی طلاب لحاظ شود، به متولیان امر در معاونت پژوهش منتقل کنند.

الحمد لله الاول، بلا اول کان قبله والآخر بلا آخر یكون بعده

مهدی محقق فر

بهار ۱۴۰۳